

יוסף גורני: מרעיון האוטונומוזם לרעיון המדינה

שורש התפיסות הפוליטיות של מפלגת פועלי-ציון בתקופת העליה השנייה נעוץ, כידוע היטב, במשנתו של ב. ברוכוב. והנה, השקפתו המדינית של ברוכוב התבססה על הפרוגנוזה שהכרח היסטורי מוליך את העם היהודי לקראת הקמת אוטונומיה טריטוריאלית-מדינית בא"י. הצירוף המחייב של אוטונומיה וטריטוריה היה חידוש חשוב במשנתו של הסוציאליזם בתחום השאלה הלאומית. אפילו הוגי-הדעות של הסוציאליזם האוסטרי, קארל רנר-שפרינגר ואוטו באואר, שלא יכלו להתעלם מן הבעיה הלאומית בארצם, לא ראו את הקשר ההכרחי בין אוטונומיה לטריטוריה. לדעתם, צריכה היתה לחול האוטונומיה האישית על בני אומה מסוימת ללא קשר לארץ או לאזורים המאוכלסים עליהם.¹ לעומתם טען ברוכוב כי באין טריטוריה לאומית חסר העם את הבסיס הכלכלי לצמיחה חפשית של כוחות-הייצור, ודבר זה מונע את התפתחותו והתקדמותו הנורמלית ומורידו בהכרח לדרגת האומות השניות-במעלה.²

לפי ברוכוב, תושג האוטונומיה המדינית בארץ-ישראל³ לא כתוצאה מהתפתחות שקטה והדרגתית אלא במאבק פוליטי מהפכני. "הטריטוריאליות הוא מהפכה דמוקרטית בחיי היהודים. בתקופה של ניצול והתחרות נעשות המהפכות לא על-פי חשבונות ולא על-ידי דיפלומטיה, כי אם על-ידי מאבק-כוחות".⁴ משמעות הכוללת של מאבק הכוחות היא "תהליך קאטאסטרופלי של שיהרור מדיני וכלכלי המתרחש בדרך של קאטאסטרופות והפיכות-קטנות או גדולות—אשר כתוצאה ממנו תושג גם האוטונומיה הטריטוריאלית המדינית לעם היהודי בארץ-ישראל".⁵

חזון הקאטאסטרופה המהפכנית כדרך המציאותית היחידה להשגת הטריטוריה אין פירושו מאבק מזוין דווקא. לדעת ברוכוב יש הכרח להפריד בין הטקטיקה המהפכנית לאסטרטגיה שלה. האסטרטגיה מכוונת את המאבק לקראת המטרה הסופית, הטקטיקה חייבת להתאים את אמצעיו לתנאים המדיניים והכלכליים הקיימים. "אשר למאבק המדיני—אין צורותיו תלויות בסימאות ובמטרות המפורשות, כי אם ביחסי הכוחות החברתיים שבמציאות, למשל, כדי להשיג את זכות-הבחירה הכללית יכול מעמד-הפועלים להשתמש באמצעים שונים—במאבק בתוך הפרלמנט, בשביתה מדינית, בהפגנות... וכיו"ב—הדבר תלוי במידת הקלות או הקושי באותה שעה להשיג את מילוי התביעות, ומתוך כך גם בשיעור של מאמץ-הכוחות ובצירופי הכוחות הנדרשים לכך".⁶

הנחות כלליות אלו אפשר לתת להן תוקף, כמובן, גם בארץ-ישראל כיסוד לטקטיקה המהפכנית של הפרולטריון היהודי במאבקו למען אוטונומיה טריטוריאלית.

את המאבק עצמו רואה ברוכב כהליך שחרור המורכב משלשה שלבים. הראשון מתבטא בהחרפתה של מלחמת-המעמדות בין הפרולטריון והבורגנות היהודיים בארץ. "כבר מראשית העליה הסטיכית של היהודים לארץ-ישראל יתלקח שם מאבק נמרץ בין העבודה העברית ובין הקאפיטאל"⁷... ואילו החרפתה של מלחמת-המעמדות מותנית בהתפתחותו וצמיחתו ההדרגתית של המשק הקאפיטליסטי היהודי בארץ-ישראל.⁸

ברוכב חוזה אפוא בהתפתחות ההיסטורית לקראת השגת האוטונומיה שני תהליכים מקבילים: האחד—א בולו ציוני: היוצרות הצבר-הון קאפיטליסטי. החרפת הקט-ביות הסוציאלית של החברה היהודית על-ידי היעלמות מעמדות-הביניים וגידול מעמד הפרולטריון. השני—מ הפכני: מלחמת-מעמדות רצופה, המתחילה מראשית גידולו של המשק היהודי, ומחריפה והולכת עד הגיעה לשיאה המהפכני. בנקודה זו עובר המאבק משלבו הראשון לשלב השני, בו תפרוץ התנגשות בין הפרולטריון היהודי המהפכני לבין הממשלה התורכית, שבהכרח תיהלץ לעזרתה של הבורגנות היהודית.

כשם שמלחמת-המעמדות בין העבודה היהודית לבין הקאפיטל היהודי, המהגרים באורח סטיכי לארץ-ישראל, היא בלתי-נמנעת, כן בלתי-נמנעת גם התערבותם של השלטונות התורכיים במלחמה זאת; כן בלתי-נמנעים הם הצעדים המהפכניים של הפרולטריון היהודי נגד הממשלה התורכית.⁹

אולם בשלב זה חל מפנה קיצוני. הברית בין הממשלה התורכית לבורגנות היהודית מתעררת עד-מהרה.

אם כי הביורוקרטיה התורכית תעמוד תחילה לצד המעבידים נגד הפועלים, תהיה אפוטרופוסת כזאת עד-מהרה שנואה ולבלתי-יגשוא גם למעבידים עצמם. הבורגנות היהודית בארץ-ישראל תימצא באותו מצב דו-משמעי, מצב מפוקפק של בין-מצרים, אשר בו היא נתונה בגולה. אולם הביורוקרטיה התורכית, ישרת-הקו, אשר תיחלץ למלחמה בפרולטריון היהודי תפנה בקרב הימים גם כנגד האוכלוסיה היהודית כולה.¹⁰

בכך מקבל המאבק למען האוטונומיה אופי כלל-לאומי, שכל המעמדות, ובראשם הפרולטריון, לוקחים בו חלק.

תוך כדי כך עובר המאבק לשלבו השלישי. בשלב זה עתיד היישוב בארץ-ישראל לזפות בתמיכה בינלאומית במאבקו. קודמ-כל, העם היהודי בגולה, המעוניין בהגשמת האוטונומיה בארץ-ישראל, יתן לו את מלוא תמיכתו.¹¹ אבל לא ההתערבות והתמיכה הלאומית היא אשר תכריע את הכף כי אם ההתערבות הבינלאומית. "אולם הכוח הגדול ביותר, אשר עליו יישען הפרולטריון של ארץ-ישראל במלחמתו נגד הממשלה התורכית, הוא הענין הבינלאומי הכפול: ראשית—בפתרון הרדיקלי של השאלה היהודית בכלל ושנית—בהסדרת החיים המדיניים של ארץ-ישראל."¹² למעצמות העולמיות ענין חיוני בשמירה על השקט והשלום במזרח התיכון בכלל, ובארץ-ישראל בפרט. בעקבות מסע-דיכוי של השלטונות התורכיים נגד האוכלוסיה היהודית בארץ תבוא אפוא בהכרח גם התערבות בינלאומית. התערבות זו תתעצם

ככל שתגבר התעניינותם של עמי־התרבות בפתרון שאלת־היהודים בכלל, וככל שתחריף המהפכה בארץ־ישראל.¹³

התערבות המעצמות מעוררת בעיה מעמדית עדינה. התייחסות תמיכה של מעצמות, בהן מושלות ממשלות בורגניות, במאבק לאומי שבראשו עומד הפרולטריון? על שאלה זו משיב ברוכוב—שמאבקו המחריף של הפרולטריון היהודי יהפוך את שאלת ארץ־ישראל לבעיה בינלאומית בוערת, ועניינן של המעצמות בשמירת השקט בארץ יביא אותן לידי הפעלת לחץ על הממשלה התורכית להתפשרות עם דרישותיהם של היהודים. "בסופו של הדבר, כדי להבטיח את השקט בא", תעשה זו ויתורים לדרישות הלאומיות־מדיניות של הפרולטריון היהודי.¹⁴

אולם, תשובה זו, שכנראה לא סיפקה את ברוכוב עצמו, זכתה לתוספת הסבר בחיבורו "תפקיד מעמד־הפועלים בהגשמת הטריטוריאליזם".¹⁵ לדעתו, אפשר יהיה להניח כי בראשיתה עלולה התערבות המעצמות להיות מכוונת נגד תנועת־השיחורר היהודית אשר לה מגמות סוציאליסטיות.

בחיבורו מתקופתו טרום־המארקסיסטית, "לשאלת ציון וטריטוריה", מתנה ברוכוב את התערבותן הפעילה של המעצמות הגדולות בארץ־ישראל לא במלחמת־מעמדות אלא במפעל־הבנין החלוצי בארץ:

ההכרח ההסטורי, המבטיח הצלחה לתנועתנו, לא זו בלבד שהוא טרנסצנדנטי, אלא שהוא גם מותנה: כל המעצמות הסייענה לפתרון טריטוריאלי של השאלה היהודית—אבל רק במקרה שאנחנו, היסודות החלוציים של תנועת ההחרור הלאומי, נפעל במגמה זו; אין די, בשום פנים, בדיפלומאטיה בלבד, דרוש שהעמים יראו מצדנו נכונות לעמל קשה ולקרבנות לשם מטרתנו, ונכונות כזו לעולם אי־אפשר להיכחה בדיבורים ושידולים גרידא, אלא במפעל מעשי. "העבודה בטריטוריה"—עבודה שם בטרם נוכל לרכוש לנו אהדה נאמנה מצדו של העם היהודי ומצד דעת־הקהל האירופית והאמריקנית—הכרחית לנו.¹⁶

בהשקפה מוקדמת זו של ברוכוב חל שינוי קיצוני, כפי שתואר למעלה, מחמת הרצון לתרץ את תהליך היוצרותה של האוטונומיה היהודית בגורם אחד־יחיד—מלחמת־המעמדות.

אולם התערבותן המדינית, ואולי גם הצבאית, של המעצמות תעורר תגובה שלילית בקרב מעמד־הפועלים במעצמות הללו. מעמד זה, בעל המגמות האנטי־מיליטריסטיות, יוצא למאבק נגד ממשלותיו מתוך שאיפתו לשלום. (אין להניח, לדעת ברוכוב, שיתגייס למאבק מתוך רגשי סולידאריות פרולטרניים בלבד). כלחץ הפרולטריון תיאלצנה המעצמות להשפיע על תורכיה שתתפשר עם המתקוממים היהודים. הפשרה היחידה שתתקבל על דעתן היא אוטונומיה מדינית. בכך יוכה המאבק הלאומי היהודי—בעקיפם ושלא במתכוון, אולם בהכרח—בסיוע בינלאומי מכריע במאבקו נגד הממשלה התורכית—הן מצד המעצמות והן מצד הפרולטריון. בכך גם תוגשם הלכה־למעשה הסולידריות המעמדית הבינלאומית.

נוכח פרוגנוזה זאת נשאלת השאלה: מה משמעותו המדינית של מושג האוטונומיה המדינית במשנתו של ברוכוב? עצם המושג אוטונומיה מגביל במידה רבה את

ריבונותה של היחידה המדינית. אוטונומיה, ולו גם בעלת סמכויות מדיניות רחבות ביותר, איננה מדינה בעלת מעמד ריבוני מוחלט, לפחות להלכה, בענייני פנים וחוץ. ברוכוב ודאי התכוון לציין עובדה זו בהדגישו חזרה-הדגש את המושג אוטונומיה טריטוריאלית-מדינית. אפשר להניח שנבע הדבר לא רק מתוך הערכה מדינית של המצב באיזור כי אם בעיקר מתוך התנגדות סוציאליסטית-מסורתית לפירוקן של מסגרות מדיניות רב-לאומיות למדינות לאומיות עצמאיות.

לכן לא הופיעה אצל ברוכוב התביעה לנתק את ארץ-ישראל מן המדינה העותומאנית אלא ההדגשה שמגמת המאבק היא שיחרור אוכלוסי הארץ מעול הביורוקרטיה התורכית. "הפרולטריון היהודי ישחרר את אוכלוסי א"י משלטון הביורוקרטיה התורכית או (אולי) מיד הבורגנות התורכית".¹⁶

מטרתו השנייה של המאבק היא שלטון דמוקרטי בארץ-ישראל. בנקודה זו מטיל ברוכוב ספק אם תהיה הבורגנות מוכנה להיאבק למען משטר כזה בארץ. אולם אפילו תבגוד בפרולטריון ותטוש אותו באמצע הדרך, כמעשה הבורגנות הרוסית ב-1905, לא ירפה הפרולטריון מן המאבק עד אשר תושג מטרה זו. "את המהפכה, הדמוקרטית לפי אופיה, נשתדל לעשות לדמוקרטיית לפי תוצאותיה. אנו נילחם—לממשלת-עם שלימה בלתי-מוגבלת בארץ-ישראל".¹⁷

אף כי לא פירש ברוכוב מה תהייה אותן סמכויות בלתי-מוגבלות של ממשלת-עם שלמה, הרי, אם נכונה הנחתנו הקודמת, היתה הכוונה רק לענייני-פנים, מכאן שהיתה הפוונה להפוך את תורכיה למדינה פדרטיבית, שרכיביה האתניים ייהנו מאוטונומיה לאומית רחבה.¹⁸

מעניין לציין שבכל הניתוח הזה לא ייחס ברוכוב, מניח היסודות לסינתזיה בין הסוציאליזם והלאומיות, חשיבות לתנועה הלאומית הלא-יהודית, העתידה להתפתח בארץ-ישראל בעקבות התפתחות המשק הקפיטליסטי והתערבותן של מעצמות אימפריאליסטיות באיזור. אין לומר שברוכוב התעלם לגמרי מקיומו של יסוד אתני לא-יהודי. אדרבה, הוא מכיר בקיומו, אבל מאמין הוא ובטוח בהשתלבותו במאבקם של היהודים לשיחרור הארץ.

ככל שתרחב העליה היהודית לא"י, וככל שחוגים נרחבים יותר מן האוכלוסייה הפלחית יכללו בתחום ההשפעה התרבותית והכלכלית—כן יודע ערך חשוב יותר למאבק של הפרולטריון היהודי בברית עם שאר יסודות מדוכאים בארץ נגד הממשלה התורכית.¹⁹

הברית בין היהודים והערבים (הפלחים) היא אפוא אחד התנאים להצלחת המאבק הלאומי, אולם אין זו ברית בין שווים. היא תקום אחרי שהערבים יקבלו עליהם את השפעת הסביבה היהודית. בגלל פיגורו הכלכלי ונחשלותו התרבותית של הישוב הערבי ייחס לו ברוכוב חשיבות מועטה בלבד, ולפי הערכתו עתיד היה להיטמע ברוב היהודי שיווצר בארץ-ישראל. לכן לא חזה התעוררות של תנועה לאומית ערבית, העלולה להיאבק על ריבונות באותו שטח-ארץ עצמו.

טעות זו בהערכה אין להסבירה, לגבי חוקר והוגה-ידעות מעמיק כברוכוב, אלא

בריוחוקו מזירת ההתרחשות ובחוסר־האפשרות לעקוב אחר הפובליציסטיקה המקומית בשל אי־ידיעת השפה התורכית או הערבית. ברוכוב עצמו חש, כנראה, במיגבלה זו. במכתב משנת 1909 אל חבריו בארץ־ישראל הוא מביע את שאיפתו לבוא לארץ, הנמצאת בתקופת־מעבר סוערת, וללמוד את השפות השלטות בה:

רוב־תודות לכם על מכתבכם, שהגיע אלי היום. מובן מאליו, שאם תהיה בידי אפשרות כלשהי לנסוע לא"י בזמנים טרופים אלה [הכוונה למהפכת התורכים הצעירים—י.ג.], יהיה בזה משום חטא אם לא אשהמש בה. עליכם לעשות כל אשר בידכם לשם עלייתי, וכן אני מצדי אעשה את כל המאמצים כדי לבוא אליכם בעוד שנים־שלשה חדשים לשם עבודה משותפת. לשם כך א) אגמור עבודות אחדות בפילוסופיה, שבכתיבתן אני עסוק עכשיו, שתדרושנה ממני חודש ימים בקירוב. תקוותי שזה יבטיח לי אמצעים לקיומי בא"י בימים הראשונים. ב) אחרי שאסיים העבודות הללו אשב ללמוד—לשם הכרה ראשונה—את הלטונות: תורכית, ערבית ועברית (חבל שאין בידי ספרי־לימוד).²⁰

ועוד עלינו לבדוק באיזו מידה היתה תכניתו המדינית של ברוכוב אלטרנטיבה למדיניותה הרשמית של התנועה הציונית, שאז ביססה, כידוע, את מאמציה המדיניים על השאיפה להשגת "צ'ארטר" באמצעות מגעים דיפלומטיים.

אף כי ברוכוב עצמו ראה את מדיניותו כאלטרנטיבה ל"ציונות המדינית" של הרצל וממשיכיה־דרכו, יש לשתי השיטות גרעין משותף. שתיהן רואות בגורם הפוליטי את האמצעי המכריע להשגת מטרותן; שתיהן מדגישות כי להתערבות המעצמות הגדולות תהיה השפעה מכרעת בהפעלת הלחץ על הממשלה התורכית להיכנע לדרישות היהודים. אמנם, הדרכים שונות זו מזו תכלית־שינוי: האחת דגלה בדיפלומטיה שקטה, והשניה במאבק גלוי; הראשונה האמינה באינטרס של המעצמות לפתור את השאלה היהודית, והשניה טענה שהתערבות המעצמות תבוא רק כתוצאה מן הלחץ של מלחמת־המעמדות בארץ־ישראל, אף כי גם ברוכוב טען שהמעצמות מעוניינות לפתור את בעיית היהודים.²¹ אבל הנחת־היסוד של שתיהן משותפת: הדרך להשגת ארץ־ישראל היא מדינית. מבחינה זו הציבה תנועת־העבודה בארץ־ישראל קו מדיני אלטרנטיבי ברור. מתוך שהדגישה את היסוד הכלכלי הקובע בתהליך הישחרור, באה "הציונות המעשית" להחליף את "הציונות המדינית".²²

המעבר מן "העבודה המדינית" לעבודה הריאלית לא היה חד־משמעי במידה שווה לגבי פוע"צ ולגבי הוה"צ. פוע"צ מעולם לא זנחו את המחשבה והפעילות המדינית, אלא העמידוה ביחס ובמקום הנכון בצד שאר פעילויות בתחום הכלכלי, הבטחוני והתרבותי. אבל מחשבתם המדינית, כמו גם מחשבתם בתחומים אחרים, ידעה לבטים ושינויים, ועל אלה נעמוד בהמשך הדברים.

בפירסומים המדיניים הראשונים של פוע"צ בארץ טבוע עדיין חותם האופטימיות והבטחון בהגשמת הפרוגנוזה המדינית של ברוכוב. בשנת 1907 כתב י. בן־צבי במאמר ראשי, בפתח בטאונה הראשון של המפלגה בארץ־ישראל, "דער אנפאנג":

בבואנו להסביר את תפקידנו מן הדין שנוציין קודם כל את מטרותנו הסופית. מטרותנו הקרובה היא השגת השלטון הכלכלי והמדיני בארץ. הסופית—חיסול הדיכוי המעמדי

בחברתנו—ביטול המעמדות.²³

הצהרה גלויה זו אינה יכולה שלא לנבוע מתוך בטחון באפשרות הקרובה של הגשמת המטרה הראשונה, והיא זהה עם הפרוגנוזה המדינית של ברוכוב. אולם מהפכתם של "התורכים הצעירים" ב־1908, חדשים־מספר אחרי פירסום המאמר הנ"ל, לא אימתה, בהתפתחותה הפנימית ובתוצאותיה, את הנחותיו של ברוכוב. ראשית, לא מאבק מעמדי חולל את המהפכה אלא שיכבה דקה של אינטליגנציה, ובייחוד חבורות של קציני־צבא צעירים. שנית, בעקבות המהפכה נפתחה האפשרות להשיג זכויות דמוקרטיות שלא בעקב מאבקו המהפכני של הפרולטריון היהודי. שלישית, המהפכה זירזה את תהליך התארגנותה של תנועה לאומית ערבית, דבר שלא היה צפוי, כאמור למעלה.

נוכח התפתחות מפתיעה זו התערער גם בטחונם של פוע"צ בארץ בסיכוי להשיג בקרוב את מטרתם הראשונה. בהזור סודי²¹ שנשלח לחברי המפלגה נשמעת נימה של בקורת־עצמית על ההערכה המוטעית:

כל עוד הבריקה הקונסטיטוציה של תורכיה כזיק קסם, איאפשר היה לעסוק בניתוחה המדוקדק; הנסיונות לתאר לעצמנו באורח ממשי יותר את דמותה של המהפכה התורכית—עלינו להודות—לא היו מוצלחים ביותר, המהפכה התורכית לבשה צורה שלא פילגנו, ומכאן עלינו להסיק, חברים, שאסור לנו להסמיך את תכסימי מפלגתנו לתיאוריה שעודה בחזקת השערה...²⁵

רמז למהותה של אותה "טעות" בהערכת המהפכה התורכית משמיעה רחל ינאית בסקירה מדינית ששלחה לעתון "דער אידישער ארבייטער":

בינתיים עלינו לשים את לבנו לכך, שהבעייה הלאומית והמאבק הלאומי, תופשים עתה מקום חשוב יותר מן הבעייה הסוציאלית.²⁶

ההתפתחות המפתיעה של המהפכה התורכית לגבי פוע"צ לא הצטמצמה רק בהכרת עדיפותו של הגורם הלאומי על המעמדי כי אם גם בקלות היחסית בה הצליחו המורדים להשיג את תביעותיהם—הנהגת משטר פרלמנטרי בתורכיה:

תורכיה זכתה בחיים פרלמנטריים חפשיים. אנו, המפלגה של מעמד הפועלים הפלשתינאי המתהווה—המפלגה המהפכנית היחידה של הפועל היהודי בתורכיה—אין אנו יכולים לעמוד מן הצד ולהסיח את הדעת מן התופעה המפתיעה, אם כי בלתי־צפויה הזאת. אין אנו, לא כמפלגת הפועלים—ולא כמפלגה לאומית מהפכנית, יכולים להיות אדישים ביחס אליה.²⁷

ההפתעה היא בכך שהנהגת משטר דמוקרטי־פרלמנטרי בארץ־ישראל, שלפי ברוכוב היא סיום למאבק לאומי בראשותו של הפרולטריון היהודי, הפכה עתה נקודת־מוצא ואפיק מרכזי של אותו מאבק, עוד טרם התארגנותו ומאבקו של הפרולטריון היהודי, ובזאת הובלט מהדל רישומו של גורם זה בזירה הלאומית במדינה התורכית.

המצב החדש והמפתיע חייב את שינוי הטקטיקה המדינית, אשר אחת מהנחות־היסוד שלה היתה עתה שעם הנהגת המשטר הפרלמנטרי בתורכיה נעשה הוא, ולא הרחוב. זירה ראשית למאבק על זכויות לאומיות. הנחת־יסוד שניה היתה לה שהבחירות

העמידות לפרלמנט התורכי תבלטנה את מיעוט כוחם של היהודים—בממלכה העות'ומאנית בכלל, ובארץ־ישראל בפרט. עובדה זו מאלצתם לשתף פעולה עם שאר הלאומים, תוך כדי צימצומן של התביעות הלאומיות היהודיות—שיתוף הנובע לא מעמדת־כוח, כפי שחשב ברוכוב, כי אם מתוך חולשה:

... אנו בכוחנו העצמי יכולתנו מוגבלת ביותר. לפיכך חייבים אנו, אנוסים אנו, לשתף פעולה עם התורכים, הערבים ו שאר העמים. ומובן מאליו, שעלינו לנקוט זהירות בתביעותינו הקונקרטייות בפרלמנט. מאידך גיסא, אסור לנו להתכחש בפרלמנט התורכי לזכותנו על פלשתינה.²⁹

רוצה לומר, יש לגנוז לעת־עתה את התביעה לאוטונומיה לאומית יהודית בא"י.²⁹ ואילו את מיעוט כוחם של הצירים היהודים בפרלמנט התורכי יש לאזן על־ידי תעמולה לאומית וארגון עצרות המוניות בשיתוף כל שדרות העם.³⁰ במקביל לכך, יש לארגן את כל יהודי המדינה, בייחוד יהודי תורכיה, בהסתדרות לאומית אחת, אשר ציריה בפרלמנט ישמרו על האינטרסים הלאומיים של היהודים.³¹ הוויתור הטכסיסי על תביעות לאומיות קיצוניות הצריך תוספת ביסוס והנמקה. לדעת י. בן־צבי,³² העמדת הדרישה למתן אוטונומיה לאומית ליהודי ארץ־ישראל היא בלתי־מעשית וגם מזיקה במצב המדיני הנוכחי. אפילו יהיה לה ערך תעמולתי לדרישה זו, הרי אין כל סיכוי שהפרלמנט התורכי, בעל התודעה הלאומית החריפה, יסכים למסור את השלטון הפנימי בארץ לגוף זר כגון התנועה הציונית. אפשר היה לקוות לקנות את הארץ מן השולטן, אבל לא מן הפרלמנט התורכי. אדרבה, אפילו ינתן לארץ שלטון עצמי, הרי יימסר לאותם כוחות שהם הרוב בה—לערבים, דבר שהוא בגדר סכנה גדולה למפעל הציוני כולו:

הפעל־היוצא הוא, שאוטונומיה טריטוריאלית ליהודה, או לא"י כולה, היא בראש וראשונה חסרת תועלת לחלוטין לגבינו היהודים. שנית, היא עלולה אפילו להזיק בהעבירה את השל־טון בארץ מידי השלטון התורכי חסר הפניות, לידי מתחרינו הישירים—הערבים—ותחזק את האחרונים על השבוננו.³³

הנה אפוא מתחילה התנועה הלאומית הערבית, שנהגו להתעלם ממנה, להוות סכנה מוחשית בעיני אלה הנמצאים בארץ.

המסקנה אליה מגיע המחבר בעקבות ניתוחו המדיני היא: דחייתה של "תכנית באזל", השואפת להשיג בית לאומי ליהודים באמצעותן ובחסותן של מעצמות המערב, נסיון כזה יידחה, כאמור, בכל תוקף על־ידי פרלמנט בעל הכרה וגאווה לאומית ורגישות לשמירה על ריבונות מדינית. האלטרנטיבה היא מאבק בתוך הפרלמנט התורכי להשגת כמה דרישות ריאליות, שיתרונו בכך שעשויות הן להתקבל על דעת הפרלמנט וגם לשרת את המפעל הציוני בדרך הטובה האפשרית במצב הנוכחי. הדרישה העיקרית, שעליה יש לעמוד בכל תוקף, היא הסרת ההגבלות שהוטלו על הגירת יהודים והבאת הון לא"י.³⁴ את נימוקיו של י. בן־צבי מחוקת רחל ינאית בהצביעה על הגורם הלאומי כיסוד

שליט, לעת־עתה, במהפכה התורכית³⁵ את המאבק הלאומי מנהלות האומות הגדולות והמאורגנות במדינה העותומאנית, כגון היוונים, הארמנים והבולגרים. לדעתה, נצחונם של אלה מובטח בפרלמנט זה או אחר. לכן הפרוגנוזה המדינית שלה מניחה את הפיכתה של תורכיה למדינת לאומים פדרטיבית.

מצבה הכללי של תורכיה, ריבוי הלאומים שבה, יביאו אותה בסופו של דבר בהכרח לידי משטר מדיני של מדינה מאוחדת, או פדרציה של לאומים. זהו העתיד האפשרי של מדינה רבת־לאומים.³⁶

סיומו של קטע זה, המדבר על תכנית הפדרציה כאחד הפתרונות האפשריים לבעייתיה של מדינה לאומית, מעיד על הזהירות שהחלו לנהוג פרע"צ בארץ בהערכותיהם ונבואותיהם המדיניות—זהירות המשתקפת בניסוחים המחודשים של מטרותיהם ודרישותיהם הלאומיות.

בהחלטות הוועידה הששית, שנערכה בניסן תר"ע, נאמר בהחלטה המגדירה את מטרתה המדינית של המפלגה:

מטרתנו הלאומית הרחבה: לברוא בארץ־ישראל ישוב יהודי המרוכז בארצו ועומד ברשות עצמו במובן הכלכלי (אקונומי).³⁷

החלטה זו שונה מהותית מההכרזה שהופיעה בראש מאמר־הפתיחה של העתון "דער אנפאנג" מלפני שלש שנים: "מטרתנו הקרובה היא השגת השלטון הכלכלי והמדיני בארץ".³⁸ אף כי זכותו של העם היהודי על הארץ מודגשת כאן במלה "בארצו", בולטת לעין מידת הזהירות בניסוח מטרות מדיניות.

בדרישות המעשיות מדובר על חופש בפיתוח התרבות הלאומית, שימוש בשפה העברית בבתי־הספר, חופש עליה, התארגנות ומאבק מקצועיים, בחירות כלליות וחשאיות, ועוד.³⁹

העלאת דרישות לאומיות סבירות בפני הממשלה התורכית באה לא רק לשם השגתן בלבד כי אם גם לצורך נכוחות בזירת המאבק הלאומי, שהרי השתיקה גוררת עמה סכנת התעלמות מהן: "בכדי לקבל זכויות דרוש ללחום בעדן... כלפי חוץ עלינו להודיע בפירוט כי עם אנחנו, עם מאוחד בכל קצוות תוגרמה".⁴⁰

דרישות לאומיות אלו חייבות ללכד את המעמדות והקבוצות של העם.⁴¹ מהכרה זו בצורך במירב הליכוד ביישוב היהודי בארץ־ישראל ובתפוצה היהודית בממלכה התורכית לשם יצירת בסיס כוח לניהול המאבק הלאומי־הפרלמנטרי מגיעים פרע"צ לרעיון של ייסוד מפלגה כלל־לאומית בארץ, שאם גם הפרולטריון היהודי הוא יוזמה הרי היא עצמה תהיה נטולת צביון סוציאלי.⁴²

הצעה זו היתה מרחיקת־לכת. מבחינה מדינית ואידיאית חרגה מעבר לשיתוף־הפעולה הטכסיסי המקובל בין הפרולטריון והבורגנות. לידתה, כמובן, בהכרת דחי־פותה וחומרתה של השאלה הלאומית, הדוחקת לפי־שעה את הבעיות החברתיות.

על כן מצביע ד. בן־גוריון על אפיה דו־משמעי של המהפכה התורכית לגבי היישוב היהודי בארץ והתנועה הציונית: סיכוי וסכנה.

הקונסטיטוציה התורכית גילתה לפנינו אופקים חדשים ואפשרויות חדשות של עבודה רחבה—ישובית והסתדרותית. אבל זה רק צד אחד של המטבע. הצד השני הוא— האפשרויות הרחבות שנגלו גם לכוחות המתנגדים לנו לפתח ולהגדיל את כוחם המדיני ולהפריע בעד עבודתנו הישובית.⁴³

כראייה לדבריו הוא מציין שהתגברות השיטנה וההתנפלויות על היהודים בארץ־ ישראל היא פרי ההתעוררות הלאומית של השכנים.⁴⁴ וכדי לקדם סכנה זו, הוא מציע תכנית ארגונית מגובשת ליצירת בסיס־כוח כתנאי להצלחתה של כל פעולה מדינית. התכנית היא בעלת שני רבדים—התחתון: ארגון מחדש של הקהילות היהודיות בארץ על־ידי ביטול ההפרדה בין היישוב החדש והישן, בין אשכנזים וספרדים, והנהגת משטר דמוקרטי בקהילות; והעליון: התאחדות כל הקהילות היהודיות ברחבי הקיסרות העותומאנית בהסתדרות לאומית יהודית עצמאית, שתפקיע את הטיפול בחזית המדינית של יהודי ארץ־ישראל מידי ההסתדרות הציונית, שאיננה גוף מדיני מקומי.⁴⁵

הדרישה להתלכדות והתארגנות במפנים לשם פעולה והתגוננות כלפי־חוץ נבעה לא רק מן הסיכוי והסכנה הטמונים בחובו של המצב החדש, כפי שהגדיר זאת ד. בן־גוריון, אלא גם מתוך ההכרה ביציבותו והתעצמותו של המשטר החדש בתורכיה, שיהיה בכוחו להשתחרר מלחץ והתערבות מצד המעצמות האירופיות. מסקנה משולשת זו מביאה את המפלגה לדרישה מדינית נמרצת מן היישוב היהודי שיוכיח את נאמנותו האזרחית למדינה העותומאנית, וזאת בשתי דרכים:

א) לבטל את השפעתם השלילית של מוסדות התרבות היהודיים "אליאנס" ו"עזרה", שאינם אלא סוכני מעצמות זרות, ועל מקומם להקים מוסדות תרבות והוראה בשפה העברית, שתהיה אחת השפות המוכרות במדינה העותומאנית.⁴⁶
 ב) לוותר על האזרחיות הזרות, בהן דבקו רוב יהודי ארץ־ישראל, מטעמי בטחון.

עובדה זו, שהיהודים בחלקם אזרחי מדינות זרות, היתה לה השפעה שלילית כפולה: כלפי חוץ—חשף אותם הדבר להתקפות מתנגדיהם, אשר האשימום בחוסר־ נאמנות לממשלה והצביעו עליהם כעל גוף זר במדינה ובאיזור; וכלפי־פנים היה משמעה הגברת הפירוד הלאומי בין יהודים שהם אזרחים עותומאניים ליהודים אזרחי־חוץ.

המרת הנתינות וריבוי הנתינים הזרים—שתי הזיות הללו לא רק שהם משמשים נשק לשונאי עמנו נגדנו (נזכור את הרושם החזק שעשו דברי הציר האנטישמי הידוע בכת המורשים, שמכל יהודי ירושלים רק החלק הרביעי הוא נתין עותומני), אלא על־ידי כך גם אנו עצמנו מתפוררים ומתפרדים, למרות רצוננו, על־פי אינטרסים של מדינות חיצוניות, שאנו משמשים להן כלי־משחק להנאתן.⁴⁷

לד. בן־גוריון נימוק נוסף בעד ההתאזרחות ונגד חסות הקפיטולציות. לדעתו, האנומליה האזרחית של היישוב היהודי מקימה חץ בינו לבין האוכלוסיה הלא־ יהודית ומונעת את השפעתה האפשרית בתוכה:

מכיוון שאין לנו יכולים ומוכשרים לקחת חלק בחיים המדיניים המקומיים, אין לנו באים במגע עומש עם שכנינו, אין לנו יודעים את הרוחות המנשבות בקרבם, ואין לנו יכולים להתקרב אליהם ולקרב אותם אלינו... כשם שהישוב לא ייבנה על-ידי תיירים, כן לא יתקיים ע"י זרים.⁴⁸

גם ש. קפלנסקי מצביע, מתוך אופטימיות, על התועלת המדינית שתצמח לישוב היהודי מקבלת האזרחות העותומאנית:

כל מה שאנו חודרים לתוך החיים המקומיים ומתאזרחים במובן אקונומי, הולך ובשל הצורך בהתאזרחות מדינית. שהרי ברי לכל בר-בירב, כי האזרח יוכל להשפיע על שינוי ערכין המדיניים.⁴⁹

המחבר אינו מתעלם מן הקשיים הכרוכים במעבר לאזרחות עותומאנית. ההינתקות המדינית ממדינות-המוצא עלולה להתבטא גם בפגיעה בקשרי-המשפחה על-ידי הגבלתן של אפשרויות התנועה והמעבר לארצות-המוצא ובחזרה. אולם המחבר רואה במעשה ההתאזרחות חלק אינטגרלי מן המאמץ הלאומי הכולל: הרי גם סבל זה הוא הכרח בלתי-ימנע, כשם שהפעולות בתחומים אחרים אף הן כרוכות בסבל. שאלת קבלתה של האזרחות העותומאנית ההררפה והלכה בקרוב מלחמת-העולם הראשונה. בשנת פרוץ המלחמה—1914—קודם הצטרפותה של תורכיה למלחמה באורח פעיל, נערך דיון בנושא זה במועצת המפלגה.⁵⁰

לעומת הדרישה הנמרצת לקבל את האזרחות העותומאנית, העלו מספר צירים ספקות בקשר לכך. הוויכוח נסב סביב השאלה מהו האינטרס הלאומי הנכון בשעה היסטורית זו של מלחמת-העולם. לפני המתווכחים ניצבו שתי אלטרנטיבות אפשריות: שמירה על עמדה נייטרלית בין הכוחות הנלחמים, או הזדהות מלאה עם תורכיה—העומדת על סף המלחמה—על-ידי קבלת אזרחותה.

הדוגלים בנייטרליות—כלומר: המתנגדים לשינוי הסטטוס-קו האזרחי—ביססו את עמדתם על הטענה שהאינטרס הלאומי. שהוא העיקר, מחייב עמדה כזאת. כחיזוק לכך הביאו את פעולתה האחרונה של ההסתדרות הציונית—סגירת העתון "די ועלט" מתוך רצון לשמור על אי-הזדהות קפדנית עם אף אחד מן הצדדים הלוחמים. המחנה שכנגד טען את ההיפך. חבריו פירשו את האינטרס הלאומי פירוש אחר.

עכשיו, בעמדנו נוכח המאורעות המתרחשים בעולם הגדול, מקבלת פעולתנו המדינית-לאומית בארץ ערך מיוחד, ערך הסטורי. המלחמה הזו תעלה על הפרק את הפרובלימה העברית בכל היקפה, וכשנבוא להציע פתרונות, יניחו על כף המאונים גם את עבודתנו הישועית וערכה. לקראת הרגע ההסטורי הזה עלינו להיות מוכנים, וזה אפשר רק אם נהיה לכוח, אם לא מכריע, אז בכל אופן משפיע בחיי הארץ.⁵¹

לנוכח התחושה שקרבה והולכת שעת הכרעה היסטורית לעם היהודי, הם מגיעים למסקנה כי—

דוקא מהשקפה זו עלינו להתערות בארץ בתור אזרחים. כי זהו רק צד אחד של כל פעולתנו בארץ. כשם שבחיינו האקונומיים התקשרנו עם הארץ, כשם שבחיינו הקולטוריים

הנחנו את היסוד ליצירתנו כאן במזרח. כן עלינו להתאזרח גם במובן המדיני, כי רק אז תהיה יצירתנו הישובית יצירה שלמה ומלאה.⁵²

ההערכה המדינית מרחיקת-הראות של פוע"צ, כי המלחמה תביא עמה גם הכרעה בגורל עמם, לא התבססה על הציפיה לשינויים מדיניים קיצוניים במזרח התיכון, אחרי תום המלחמה. הרעיון שבתום שלש שנות מלחמה תתפורר המדינה העות'ר מאנית ותיעלם כגורם מדיני מן האיזור עדיין רחוק היה ממחשבתם של פוע"צ. עובדה זו יש ליחס לא רק לאמונתם המופרות, ואולי גם הלא-מבוססת, בכוחה המדיני והצבאי של תורכיה, אלא גם לאהדה הפנה שרחשו פוע"צ למדינה זו, מתוך האמונה בסיכוי של התגשמות שאיפותיהם הלאומיות במסגרתה. יחס חיובי זה למדינה התורכית בעלת משטר פרלמנטרי ואוטונומיה לאומית פרסונלית היה גם לנחלת הברית העולמית של פוע"צ. בהחלטות המדיניות שנתקבלו בוועידת הברית העולמית, שהתכנסה בווינה בשנת 1911, נאמר:

א. שאיפותינו עולות בדברבד את מהלך ההתפתחות של הכוחות הפרודוקטיביים בא"י ואת אינטרסיה של הדמוקרטיה העות'ומנית. ב. תנועתנו עומדת בתוקף על נקודת-המבט של שלמות הממלכה העות'ומנית ואי-התפרדותה, על יסוד שווי מלוא זכויותיהם הלאומיות של כל עמי תורכיה.⁵³

אילו היתה הנאמנות לתורכיה רק טכסיס מדיני—מה צורך היה אפוא בהצהרה מדינית מפורשת ותקיפה, הכובלת את המפלגה מבחינה טכסיסית? הרי גם את השתיקה בנידון זה אפשר היה לפרש, בהתאם לצורך, כהודאה, או שלפחות אפשר היה לנסח הצהרה מדינית מפורשת פחות. אך לא זו בלבד: פוע"צ הרחיקו לכת בתמיכתם בשלמותה המדינית של המדינה התורכית. הם גינו בחריפות את מלחמתם לעצמאות מדינית של עמי הבלקן נגד השלטון התורכי.⁵⁴

המפלגה לא הסתפקה בכך שפירסמה בבטאונה מאמרים המוקיעים את נסיונותיהם הבלדניים של עמי הבלקן אלא עשתה גם צעד מדיני בכיוון זה. ב"גילוי-הדעת", שהתפרסם מעל דפי "האחדות" בשם חמש מפלגות סוציאליסטיות באיזור, ובתוכן פוע"צ,⁵⁵ הובעה התנגדות חריפה למלחמות שמנהלות מדינות הבלקן. "גילוי-הדעת" מזהיר את עמי הבלקן כי שאיפתם לפורר את המדינה התורכית תביא אותם להשתעבדות למעצמות אימפריאליסטיות, תצמיח לאומנות שוביניסטית בארצותיהן, ובסופו של דבר תגרום מלחמה בינן לבין עצמן.⁵⁶ (מלחמת-הבלקנים השנייה ומלחמת-העולם הוכיחו לכאורה את אמיתותן של טענות אלו).

כאלטרנטיבה למדיניות הרת-שואה של עמי הבלקן מעלה "גילוי-הדעת" את הרעיון בדבר יסוד פדרציה מדינית "של כל עמי-הבלקן עם עמי המזרח הקרוב בלי הבדל גזע ודת... מחוץ לפדרציה זו של עמי אירופה המזרחית אי-אפשרית אחדות לאומית בת-קיימא, אי-אפשרית התקדמות כלכלית וחברתית מהירה בתוך העמים הללו. תדיר תבוא התפתחותם מלווה בפחד של ריאקציה פנימית ושלטון זר. השלטון התורכי יוכל לפתור את שאלת הלאומים ע"י מהן שלטון-בית גמור לכל האומות בעניניהן התרבותיים.⁵⁷

"גילוי־הדעת" חשוב לנו לא רק כגילוי עמדה מדינית מסוימת אלא גם כפעולה מדינית חשובה שמגמתה השתלבות הלכה־למעשה בתוך פדרציה מדינית של עמי האיזור כחברים שוו־זכויות. זירת הפעולה המדינית בקרב מפלגות סוציאליסטיות היתה טבעית ומובנת לגבי מפלגה סוציאל־דמוקרטית כפוע"צ. בטווח ההיסטורי היה זה, בלי ספק, נסיון מדיני מרחיק־ראות, בנסותו לשנות במידת האפשר את מדיניותה המסורתית של התנועה הציונית, אשר נשענה על המערב, וכן לפעול מחוץ למסגרתה ולא בשמה.

עמדה מדינית זו, המחייבת עקרונית את קיומה של תורכיה כפדרציה של אומות בעלות אוטונומיה תרבותית, בעלת משטר פרלמנטרי־דמוקרטי, עלתה בקנה אחד עם התנגדותה של הסוציאל־דמוקרטיה לפירוק מסגרות מדיניות רבות־לאומים. אפשר גם לקשרה אל האידיאלוגיה הפן־מזרחית, שמצאה לה מהלכים בקרב חברי המפלגה בחו"ל. בוועידה הרביעית של הברית העולמית של פוע"צ, שנערכה חודשים־מספר אחרי פירסום "גילוי־הדעת", העלה ההיסטוריון ד"ר שיפר השקפה זו:

צריך להכניס פירוש חדש לסעיף בפרוגרמה הבזילאית המדבר על המקלט הבטוח ומשליך את יהבו על אירופה. מלחמה למזרח הבריא עם אירופה הדיקטנטית, ובתור חלק מאותו מזרח עלינו להתקשר עם התנועה האבירה הפאנאיסלמיסטית. כבר הגיעה השעה לבטל את האגדה על האדם החולה. המלחמה האחרונה וגבורתם של התורכים הוכיחו, לתבל, כי אכן חזק וגדול העם הזה.⁵⁸

גם בן־גוריון מבליט את כוחה המתעצם של תורכיה, ואף כי אין הוא מדבר על מלחמה בין המערב הגרוע למזרח המתעורר, אף הוא מדגיש את תהליך השתחררותה משיעבודן של מעצמות־המערב—ומברך עליו. הצו לביטול משטר־הקפיטולציות הוא, לדעתו, המשכה של מהפכת התורכים הצעירים:

או פרקה תורכיה מעליה את עול העריצות והשעבוד הפנימי, עכשיו היא משתחררת מכבלי השעבוד החיצוני של הממלכות הזרות.⁵⁹

מגמה זו שואבת עידוד לא רק מן הפרספקטיבה לעתיד כי אם גם מן המציאות המדינית הקיימת בתורכיה:

דוקא לתורכיה יש הנהגה עצמית מקיפה לעיר ולגליליים, הנותנת אפשרות רחבה בשביל פעולה עצמית.⁶⁰

בלשון חד־משמעית וברורה הביע הלך־רוח זה נ. וגמן בוויכוח על שפת ההוראה בטכניון העברי בחיפה:

בעותומניה אנו חיים, ורק תחת דגלה מצאנו לנו מנוח. וכל עניינינו, לא רק הישוביים הרחוקים, כי אם גם האזרחיים הקרובים והכי יומיים, דורשים מאתנו שנסייע בכל היכולת שבידינו לממשלה העותומנית להתגבר על האינטריגה המדינית של הממשלות האדירות, העומדות על גבה ומצפות להריסתה.⁶¹

מגמת ההשתלבות במדינה העותומנית והפגנת הנאמנות לה הגיעה לשיאה עם הצטרפותה של תורכיה למלחמה לצדן של מעצמות־המרכז, בפעולתו הנמרצת של

הוועד הציבורי, שבין חבריו הפעילים היו האישים המרכזיים של פוע"צ, בניהול תעמולה בקרב יהודי ירושלים לקבלת האזרחות העותומאנית. חברי המפלגה וצעירים אחרים עוד הגדילו לעשות בהביעם את נכונותם להתנדב לצבא התורכי, בתנאי שישתרו בפלוגות לא־קרביות, כדי שלא יאלצו לאחוז בנשק נגד אחיהם. אף כי היזמה והרצון הטוב לא זכו כלל להערכה המקווה מצד השלטונות—ולחיפך, תכנית־הגיוס בוטלה ונפתח מסע רדיפות ומאסרים נגד היהודים, שנסתיים בגירוש המוני של בעלי נתינות זרה מן הארץ, וגם של נתיני תורכיה החשודים באי־נאמנות למדינה. גם מנהיגי המפלגה—ד. בן־גוריון וי. בן־צבי—נפלו קרבן לטרור זה, כידוע, וכל השתדלויותיהם להוכיח לשלטון התורכי את נאמנותם לא הועילו. למרות הכל לא נטשה המפלגה בארץ את תקוותה ואמונתה בסיכוי להקמת פדרציה של עמים הפשיים במסגרת המדינה התורכית.

בוועידה ה־12 של המפלגה, שנערכה במרחביה בשלהי המלחמה, בשנת תרע"ח, התקבלה ברוב־קולות (16 נגד 4), אחרי ויכוח ער, החלטה מדינית בוז הלשון:

בתור מפלגה לאומית סוציאליסטית של הפועל העברי בא"י אנחנו מציגים בתור דרישה מדינית להממשלה המקומית את הדרישה הסוציאליסטית, שגם תורכיה תיהפך לפדרציה חפשית של עמים חפשיים המסדרים באופן אוטונומי את כל עניניהם הלאומיים...⁶²

המיעוט, שהתנגד להחלטת הרוב דרש תמיכה בבעלי־הברית והזדהות עם החברים שהתגייסו לגדודים, הרחיק ראות והיטיב להבין את מצבם וסיפוייהם של הכוחות הנאבקים.

ויכוח זה וסיומו, על סף התמוטטותה של תורכיה, מעיד עד כמה עמוקה ומושרשת היתה בקרב פוע"צ ההכרה בצורך ובאפשרות של קיום תורכיה כמדינה פדרטיבית. ההחלטה בוועידה ה־12 במרחביה ב־1917 היתה פועל־יוצא של הניגודים בין הרוב והמיעוט במפלגה בשנת־המפנה של מלחמת־העולם הראשונה. מול האהדה למעצמות ההסכמה הדמוקרטיות, שהבטיחו לפתור את בעית האומות הקטנות, היתה האיבה הטבעית כלפי רוסיה הצארית, ארץ הדיכוי והפוגרומים. אמנם, אחרי מיגורו של השלטון הצארי ברוסיה והקמת ממשלה ליברלית, השתנה היחס לארץ זו לטובה. אולם במקביל לשינוי זה היתה אהדה לגרמניה ואמונה בכוחה הצבאי בלתי־המנוצח. לביסוסם של רגשות אלה תרמו ידיעות צבאיות, שהגיעו מן החזית, ושמועות מדיניות, שמקורן היה בברלין ובקושטא. ההתקפה האנגלית על עזה נחלה כשלון, ולגרמנים היו הצלחות בחזיתות המזרח והמערב באירופה. מברלין הגיעו ידיעות על עמדתה האוהדת של העתונות הגרמנית כלפי הציונות, ומקושטא—שמועות כי בממשלה התורכית יש סיעה האוהדת את היישוב העברי בארץ־ישראל.⁶³

בד־בכד עם ידיעות אלו גברו ביישוב הדאגה והחרדה לגורלו, לאחר הטבח שערכו התורכים בעם הארמני. חרדה זו היא שהביאה את ארגון "השומר" לידי החלטה ופעולה הרת־תוצאות. בהנהגת חברי המפלגה (י. גלעד, א. זייד, י. שוחט), החל "השומר" לאגור נשק לשם התגוננות. בכך נעשה ארגון מחתרתי אנטי־תורכי. פעולה זו, שנעשתה בלי ידיעתה ובלי אישורה של מזכירות המפלגה,

עוררה התמרמרות ובקורת קשה. הבקורת שימשה המרץ ועילה לזיכוח המדיני שנערך במרחביה.⁶⁴

לנוכח פעולתם העצמית של חלק מהחברים, שהיתה בעלת משמעות מדינית מרחיקה־לכת, ראתה המפלגה הכרח להגדיר בכירור את עמדתה המדינית. בוועידה, כאמור, דגל הרוב בקו מדיני של "אי־הזדהות" עם אחד משני המחנות הנלחמים. המיעוט—שלושת חברי "השומר": ר. ינאית. י. גלעדי וא. זייד, שאליהם הצטרף ד"ר א. ואלדשטיין—דגל בהזדהות מלאה עם מעצמות־ההסכמה, תוך כדי גיוסו וארגונו של כוח צבאי עצמאי בארץ, ובעיקר בחו"ל. בוויכוח המדיני שהתפתח בוועידה ייצג א. בלומנפלד את עמדת הרוב וא. ואלדשטיין—את עמדת המיעוט.

שלושה נימוקים הביא א. בלומנפלד להצדקת העמדה המדינית שלו ושל חבריו לדעה. הראשון—לאומי: חרדה לגורלו של הישוב העברי בא"י והעם היהודי בגולה. השני—מדיני: יחס חשדני כלפי כוונותיהן האמיתיות של אנגליה ורוסיה: "אין כמובן לתת ערך חשוב להבטחות מצד באי־כוח ממשלות שונות, כמו זו של

המצביא הרוסי הראשי או המיניסטר האנגלי".⁶⁵ יתירה מזו, א. בלומנפלד הביע את חרדתו מפני כיבוש ארץ־ישראל בידי האנגלים. אנגליה, אשר לה מושבות בעלות אוכלוסיה מוסלמית, עלולה, בלחצה של זו, לנקוט עמדה אנטי־ציונית. לעומת זה, לגרמניה אין אינטרסים בקרב עמי האסלאם.⁶⁶

שני הנימוקים, הלאומי והמדיני, מחייבים נקיטת מדיניות של אי־הזדהות: "אנו נויטרליים. (ההדגשה במקור—י. ג.) שגיאה שגאה הציונות והיא, אשר חשבה לסדר את עתיד העם העברי בקשר עם צד זה או אחר של הלוחמים. אלא שגיאה גדולה היא לנהל פוליטיקה הסכמתית. הציונות צריכה להשאר נויטרלית".⁶⁷ הנימוק השלישי, הסוציאליסטי, מעורר את הדובר לחפש פתרון חיובי לעמדה המדינית של אי־הזדהות:

מפלגה סוציאליט צריכה לדעת ליצור פלטפורמה בהתאם למצב העולמי הכללי... העולם שואף לשלום. הדמוקרטיה הסוציאליסטית מצאה את הליווג הנכון: שלום בלי סיפוחים, שלום בלי חלוקות... האינטרנציונל מצא פורמולה—צורה פדרלית: פדרציה חופשית אוסטריית, פדרציה חופשית רוסית, פדרציה תורקית חופשית.⁶⁸

א. בלומנפלד ממשיך את הקו המדיני הנייטרליסטי אשר לו הטיף המיעוט במועצת המפלגה ערב הצטרפותה של תורכיה למלחמה, בעוד אשר הרוב דגל בהזדהות מלאה עם המדינה העותומאנית.⁶⁹

באורח פאראדוקסלי השתנו עתה יחסי־הכוחות והעמדות המדיניות. המיעוט של הלא־מזדהים הפך רוב, והרוב—מיעוט.

הראשונים נטו למעשה לטובתה של תורכיה וגרמניה, בעוד אשר האחרים הפכו להיות מתנגדיה של תורכיה. שינוי זה בעמדתה המדינית של קבוצת־הרוב, הן בארץ הן בחו"ל (הכוונה לד. בן־גוריון וי. בן־צבי), נבע מתוך עקרון האקטיביות המדינית אשר הנחה את כל פעולותיהם בארץ ומחוצה לה. ערב המלחמה היתה

התקפה כי פעולה של הוזהרות עם תורכיה על-ידי קבלת אזהרות והתגייסות לצבאה תביא תועלת למפעל הציוני. כאשר נתבדו תקוות אלו, פנתה הפעולה האקטיבית נגד הממלכה העות'מאנית הן במישור המדיני—הזדהות עם מעצמות ההסכמה, והן במישור המעשי—פעולה מחתרנית בארץ והתגייסות לגדודים העבריים בארה"ב ובאנגליה. את עמדת האקטיביסטים בוויכוח היטיב ליצג א. ואלדשטיין:

הח' ב' [הכוונה לא' בלומנפלד—י.ג.] אמר: אסור לנו להיות פסיביים, עלינו להיות אקטיביים. האקטיביות שהוא ציין: עלינו לדרוש מהקונגרס העולמי זכויותינו להפיץ רעיונותינו. אבל זו לא אקטיביות הנשענת על הכוח העצמי. האם זוהי לא שיטת השתדלנות בצורה חדשה? הרגע ההסטורי דורש מאתנו לבלי להיות נפעלים, צעקות הן צורת פוליטיקה נפעלת.⁷⁰

בהמשך דבריו דחה המרצה את הרעיון כי הצעות הרוב מבטאות עמדה מדינית נייטרלית. הוא ראה בתמיכה בתורכיה השלמה והפדרטיבית הוזהרות ברורה עם צד אחד. כאלטרנטיבה לקו מדיני זה הציע הוזהרות עם מעצמות ההסכמה, שהתחייבו לפתור את השאלות הלאומיות על-ידי מתן הגדרה-עצמית ללאומים השונים.

א. ואלדשטיין אינו מסתפק בהתוויית אלטרנטיבה מדינית, הוא דוגל בפעולה אקטיבית מול אפס-המעשה של הלא-מזדהים. רק בזכות הפעולה העצמית תושגנה מטרותיה של התנועה הציונית: "עלינו לקחת חלק בתנועה העולמית הלאומית. אין אנו יודעים מהי דעת חברינו בחו"ל. איש אחד הבין את המצב—הלגיון".⁷¹ והוא מסכם: "...עלינו לסדר לגיון צבא של 100,000 איש. במחשבה תחילה אנו על צד ידוע (המלה "ההסכמה" מחוקה—י.ג.). אין אנו מתמכרים לה. אנו אומרים להסכמה (המלה מחוקה), אנו אתכם בתנאים אלה או אחרים".⁷²

כאמור, הוגלו אחדים ממנהיגי המפלגה מארץ-ישראל ועברו לארה"ב. דרך לבטיהם המדיניים היא פרשה לעצמה. בניגוד לרוב חברי פוע"צ בארץ, שנשארו דבקים באוריינטציה על תורכיה, חל אצל ד. בן-גוריון וי. בן-צבי מפנה ביחסם אל תורכיה. הביאו לכך המסיבות הבינלאומיות המשתנות, וכנראה גם האכזבה האישית שנחלו שני המנהיגים. מעתה מתחלפת המגמה הפרו-תורכית באוריינטציה בינ-לאומית. שאיפתם היתה להבטיח את זכות העלייה וחופש ההתישבות בארץ-ישראל, באמצעות המעצמות הגדולות. ד. בן-גוריון, אשר שנתיים קודם-לכן בירך בהתלהבות על השתחררותה של תורכיה מהשפעת המעצמות האימפריאליסטיות, דוגל עתה בהתערבות המעצמות לטובת הענין היהודי. לדעתו, יש בכוחם של היהודים, אזרחי המעצמות המערביות, בייחוד יהודי ארה"ב, להשפיע על ממשלותיהן בוועידת השלום שתבוא להתערב לטובת הענין היהודי בארץ-ישראל על-ידי הפעלת לחץ על ממשלת תורכיה.⁷³ להתערבות זו יש, לדעתו, בסיס משפטי והוא משטר הקפיטולציות. הביטול החד-צדדי של משטר זה על-ידי הממשלה התורכית אינו תופס מבחינת חוק-העמים, משום שיש בו הפרה של אמנה בינלאומית, ורק ועידת השלום הבאה יהיה בסמכותה לקבל החלטה מחייבת בענין זה: "ביטול הקפיטר

לציות... אינו סופי, ולא אושר במשפט־העמים. כל הדבר תלוי־ועומד עד ועידת־השלום הבאה.⁷⁴

ההכרה בהכרח של התערבות המעצמות, ובראשן ארה"ב, לשם הבטחת זכותם הלאומית של היהודים על ארץ־ישראל היא, למעשה, בנוסח אחר ובתנאים היסטוריים אחרים, חזרה על ההנחה המדינית הבסיסית של הדיפלומטיה הציונית, כי את זכותם של היהודים להתישב בארץ־ישראל יש להבטיח על־ידי משפט־העמים.

החידוש בהצעתו של בן־גוריון, שנגרם בעטיים של תנאים היסטוריים משתנים, הוא העברת נקודת־הכובד של הפעילות המדינית הציונית מיבשת אירופה לארה"ב. שינוי זה חל בדעתו של בן־גוריון, אם מתוך שחזה כצופה מקרוב בכוחם העולה של ארה"ב והקיבוץ היהודי שבתוכה ואם מתוך העובדה הפשוטה שב־1915 שמרה עדיין ארה"ב על מעמדה הנייטרלי בסיכסוך הבינלאומי, דבר אשר הכשיר אותה יותר מכל מעצמה אחרת לפעול אצל הממשלה התורכית למען הענין הציוני.

אותה מגמה אנטי־תורכית מבטא גם י. בן־צבי בבואו לסקור את ארבע־מאות השנים של שלטון התורכים בארץ־ישראל. הוא מתאר את הפיגור הכלכלי והתרבותי בו שקועה ארץ־ישראל בעטיו של שלטון זה.⁷⁵

מפנה זה ביחסם של פוע"צ לתורכיה עדיין אינו חוזה שינוי מדיני קיצוני באיזור—סילוקה של תורכיה מכל השפעה מדינית בו⁷⁶—וכן אין משמעו קבלת הרעיון של ייסוד מדינה עברית עצמאית בארץ־ישראל.

בהרצאה שנשא דוד בן־גוריון בשנת 1915 בוועידת פוע"צ בקליבלנד דחה בתוקף את הרעיון לתבוע הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל כתביעה פוליטית אקטואלית בוועידת־השלום העתידה להתכנס בתום המלחמה:

תפסת דורשי המדינה מתבססת על טעות משולשת. מוטעית היא ההנחה המוקדמת על דרך כיבושה של הארץ. אפשרות רכישה של א"י בשביל העם העברי היא כלכלית ביסודה, ולא פוליטית, הסטורית—ולא רגעית.⁷⁷

ובהמשך:

אין מטרתנו הסופית מדינית במהותה אלא ארצית. מה שאנו רוצים ביסודו, הוא לא מדינת ישראל, אלא ארץ־ישראל. שאיפתנו היא לא לשלטון אלא למולדת. לא השלטון על הארץ הוא העיקר. אנו רוצים להתישב, להתערות ולהשתרש בארץ מבחינה כלכלית, תרבותית וחברתית. אנו רוצים ליהפך לעם מושרש בארצו, במשקו ותרבותו. כמוכן אין מולדת עברית שוללת מדינה עצמאית. שני מושגים אלה שונים הם, אבל אינם סותרים זה את זה. ואם אין אנו מחליפים את הנוסח: "מקלט בטוח במשפט גלוי" בנוסח: "מדינה עברית"—אין זה אלא מפני הנימוק השלילי והחשוב ביותר המפריד בינינו—הנימוק של "עכשיו או לעולם לא".⁷⁸

לא למדינה יהודית מתנגד אפוא הדובר אלא לאותה מגמה פאטאליסטית, הבאה לתלות את כל עתידו של המפעל הלאומי בקוניונקטורה פוליטית רגעית וחולפת. גישומו של הרעיון הציוני תלוי בראש־וראשונה ביהודים עצמם, ורק בשורה שנייה

בוועידות בינלאומיות או במעצמות גדולות. לכן הדרך אליו ארוכה ורצופה קשיים ואין בה קפיצת־דרך.

הרגע הנוכחי אינו התחלה ואינו סוף, שאלת א"י אינה שאלת הזדמנות רגעית ושאלת סוליטי... מחסורנו הלאומי, צמאוננו לארץ, למולדת—אינם בני־חלוף, אלא פרי צורך הסטורי, ולא ברגע אחד, ואם גדול ונכבד הרגע הזה, יבוצע הדבר. בעבודה ממושכה וקשה בארץ גופה נכבוש את הארץ.⁷⁹

כל מה שאפשר להשיג בתחום המדיני "ברגע זה—זהו ההכרה הגלויה בזכותנו, בזכות העם העברי, ליצור לעצמנו מולדת בארץ־ישראל".⁸⁰ ועתה עובר ד. בן־גוריון לשאלה, מה פירוש "הכרת זכותנו" ליצור לעצמנו מולדת בארץ־ישראל. פירוש הדבר: הכרה ממלכתית וערובה משפטית למוסדות אשר יכשירו ויאפשרו עליה והתישבות יהודית רחבת־מידות והתפתחות לאומית אבטונומית בלתי־מופרעת של היישוב היהודי בארץ. ברגע זה אין עוד לקבוע בדיוק את התוכן הממשי והסמכות המסוימת של מוסדות אלה. "עוד אין אנו יודעים את מי נבוא בדברים. מדברים על קונגרס־שלום, אבל דעת מי תכריע בקונגרס זה".⁸¹ את הדרישות יש להתאים למצב הפוליטי החדש, שיווצר בתום המלחמה. העתיד המדיני הליט בערפל מחייב את בן־גוריון לנהוג זהירות בדרישות המדיניות. כבר ראינו כי פוע"צ בארץ נשאר נאמנים לרעיון הפרציה של עמים חפשיים במסגרת המדינה העותומאנית, אולם בן־גוריון נזהר מלחייב או לשלול רעיון זה. הדרישה לאוטונומיה יהודית בארץ־ישראל יכולה להיות תואמת, בהתאם לתנאים, גם פרציה עותומאנית וגם סטאטוס של טריטוריה אוטונומית בחסות בינלאומית או של מעצמה כלשהי.

הדגש ששם המחבר בפעולתו העצמית של העם כתנאי לייסוד מולדת יהודית בארץ־ישראל, בתוספת ההכרה בחשיבותן של הערובות הבינלאומיות להתפתחותה החפשית, יצרו תפיסה מדינית סינתטית, שמצד אחד אינה בזה עוד לדיפלומטיה ומעריכה את חשיבותה, ומצד שני אינה מזניחה את העבודה המעשית בארץ. אדרבה, הוא רואה בה תנאי להצלחתה של הדיפלומטיה.

תפיסה מאוזנת זו לא נתערעה גם אחרי פירסום הצהרת־בלפור. חרף התחושה המשיחית, שאפפה את בן־גוריון ובן־צבי לאחר פירסום ההצהרה,⁸² לא איבדו את אמת־המידה הריאלית בהערכת המצב המדיני. "שלושה הם הדברים הדרושים להקמת הבית הלאומי: זכות ממלכתית, הון ועבודה עברית".⁸³ העבודה העברית היא. לדעתו האמצעי הראשי להבטחת קיומו של הבית־הלאומי. בלעדית—אפילו תהיה ליהודים הזכות המשפטית־המדינית על ארץ־ישראל והבעלות על אדמתה— היא לא תהיה עברית.⁸⁴

אך—אליה וקץ בה. הטענה הבסיסית של פוע"צ בארץ־ישראל, שלא חל בה שינוי מראשית העליה השניה, כי האדמה שייכת לעובדיה והארץ כולה לבונה ומפריח־שממותיה, עוררה בעקבות הצהרת־בלפור בעיה מדינית־מוסרית. שהרי הנסיון לבסס את זכותם של היהודים על הארץ לא רק על הגורם ההיסטורי כי אם גם על

המציאות הכלכלית הפוזיטיבית נתקל כאן בקושי גדול. במצב הכלכלי-החברתי בשלהי מלחמת-העולם הראשונה לא היתה הצדקה לדרישת היהודים.⁸⁵ היהודים היו בארץ מיעוט מבוטל כמעט מבחינה דמוגרפית ומשקית. בעיה זו באה על תיקונה במציאת צידוק לזכותם של היהודים על הארץ לא במעשיהם שלהם אלא במחדליהם של האחרים. וכך כותב י. בן-צבי:

דוקה פיגורה הנוכחי של א"י, אי-הכשרון של תושביה לשפר את חייהם באורח עצמאי, בעיקר עובדות אלה מדגישות באיזו מידה הארץ זקוקה לנו. דוקא פיגור זה מגלה לפנינו שדה רחב, ופותח אפקים זוהרים למען עתידנו הלאומי בארץ אבותינו.⁸⁶

ד. בן-גוריון מוסיף גם זאת, שאלה האחרונים לא התערו בארץ מבחינה רוחנית ורגשית:

העם היהודי רכש לעצמו מחדש את הזכות על ארצו. לא רק בגלל זכויותיו ההסטוריות, תביעותיו ותקותיו, אלא גם בגלל המקרה ההסטורי המיוחד, שארץ-ישראל, מאז החורבן היהודי ועד היום, נותרה בלי תושבים, במובן ההסטורי והמוראלי של המלה.⁸⁷

שום עם מלבד היהודים לא ראה בארץ-ישראל את מולדתו ולא קשר בה את גורלו. אין בארץ אומה אחידה המהווה בה רוב לאומי אלא רק מישקעים אֶתניים אשר נותרו בה מן הכובשים השונים שעברו את הארץ.⁸⁸ מכאן מגיע המחבר לרעיון הנועז כי הפלחים היושבים בארץ אינם ערבים לפי מוצאם הלאומי כי אם שרידי העברים הקדמונים, אשר לא נטשו את הארץ אחרי החורבן.⁸⁹

ארץ-ישראל היתה אפוא תמיד מולדת העם היהודי בלבד, ואין לאומה אחרת לא זכות כלכלית ולא היסטורית עליה. לשון אחרת: זכויות כלכליות והיסטוריות יש לתושביה, אבל לא לאומה כלשהי פרט לאומה העברית. על כן יש ליהודים מלוא הצידוק המוסרי-המדיני לשאוף ליצירת רוב לאומי בארץ.⁹⁰

המעבר מן הדרישה ליצירת רוב יהודי בארץ-ישראל, בעל שלטון אוטונומי, אל התביעה למדינה יהודית עצמאית בארץ-ישראל—לא היה קשה. כפי שכבר ראינו, לא היתה אצל פוע"צ בתקופת המלחמה התנגדות עקרונית למדינה. לכן, עם השינוי בתנאים המדיניים, יוצאת המפלגה בשנת 1917 בתביעה גלויה לייסוד מדינה יהודית בארץ-ישראל.

המצב החדש מחייב אותנו בדברים ברורים. שאינם מניחים מקום לשום ספק—את דרישתנו הקיצונית, שהיתה גם דרישת עמנו במשך אלפים שנות גלות—יצירת מדינה עברית בא"י, בתור מדינה חופשית ונייטרלית ובטיחה בתוקף חבר עמים חופשיים.⁹¹

דרישה זו חוזרת ומועלית בהחלטות הוועידה של "התאחדות ציונית-סוציאליטית אחדות-העבודה". אחדות-העבודה דורשת "ערבות בינלאומית לייסוד מדינה עברית חופשית בארץ-ישראל, אשר תעמוד, עד יצירת רוב יהודי בארץ, תחת חסות בא-כוחו של הבר-הלאומים".⁹²

בכך הגיעה אפוא מחשבתם המדינית של פוע"צ לשלב של מדיניות אנטי-תורכית מפורשת. עם שבשלה ההכרה בחשיבותה של המדיניות ה"טהורה" והועלתה הדרישה

להביא את בעיית ארץ-ישראל לפני ועידת-השלום העתידה להתכנס בתום המלחמה, כדי לזכות בערובות בינלאומיות להתפתחותו החפשית של היישוב בארץ-ישראל. משמעותו של שינוי זה היתה התקרבות אל השיטה המדינית הציונית המסורתית, אולם בהבדל יסודי: המדיניות הציונית המעשית לא ניטשה; אדרבה—הדרישה ה"מעשית" חותרת מעתה לא להשגת אוטונומיה לאומית, השלובה בפדרציה עותמאנית, אלא למדינה עצמאית.

הערות

- ¹ תורת האוטונומיה של ההיסטוריון ש. דובנוב היתה מושפעת במידה רבה מהשקפה זו.
- ² פרק א' במחקרו, 1965 (עדיין לא פורסם): התהוותו של הסוציאליזם המעשי.
- ³ מדוע תוגשם האוטונומיה בארץ-ישראל דווקא?—מפני שאליה מופנית מתוך הכרח היסטורי ההגירה היהודית. ר' גם פרק בחיבורנו הנ"ל.
- ⁴ ב. ברוכוב, "הפלטפורמה שלנו", כתבים, כרך ראשון, ע' 296. הוצ' הקיבוץ המאוחד / ספרית-פועלים, 1955.
- ⁵ ב. ברוכוב, תפקיד מעמד הפועלים בהגשמת הטריטוריאליזם. כתבים א. ע' 313.
- ⁶ ש. ש. עמ' 325—324.
- ⁷ ב. ברוכוב, "הפלטפורמה שלנו", כתבים א. ע' 292.
- ⁸ הנ"ל, "תפקיד מעמד הפועלים", כתבים א. ע' 313.
- ⁹ הנ"ל, "הפלטפורמה שלנו", כתבים א. ע' 292.
- ¹⁰ ש. ש. ע' 292.
- ¹¹ ש. ש. עמ' 293—292.
- ¹² ש. ש. ע' 293.
- ¹³ ש. ש. ש. בהערה (ע' 293 למטה) מביע ברוכוב את הדעה שגם רוסיה תתמוך במאבקם של היהודים בארץ-ישראל מתוך שהיא המדינה המעוניינת ביותר בפתרון ראדיקלי.
- ¹⁴ ש. ש. ע' 294.
- ¹⁵ ב. ברוכוב, "תפקיד מעמד הפועלים...", כתבים א. ע' 318.
- ¹⁶ ב. ברוכוב, לשאלת ציון וטאריטוריה. כתבים א. ע' 333. חלקו השני של המשפט "או אולי מן הבורגנות התורכית", בא כנראה מפני שברוכוב זיהה את הביורוקרטיה עם הבורגנות. דבר זה מתישב יפה עם התיזה של מארקס, שראה בשלטון כלי-שרת לאינטרס המעמדי.
- ¹⁷ ש. ש. ע' 331.
- ¹⁸ יש להדגיש כי פדרציה היא מסגרת מדינית מחייבת יותר מן הקונפדרציה. פדרציה אינה מניחה זכות פרישה, בעוד שקונפדרציה מאפשרת, לפחות להלכה, לאוטונומיות הכלולות בה לפרוש ממנה.
- ¹⁹ ב. ברוכוב, הפלטפורמה שלנו, כתבים א. ע' 292.
- ²⁰ רחל ינאית, אנו עולים, ע' 191. עס'עובד, 1964.
- ²¹ ראה הערה 13.
- ²² עיין בחיבורנו הנ"ל.

- ²³ "דער אנפאנג" מס. 1, תמוז תרסז. מצוטט מילקטו "האחדות", ע' 611, ספריית עיינות. עם עובד, 1962.
- ²⁴ חזור (סודי) מס. 7, אלול תרסח. י. בן־צבי, פוע"צ בעליה השניה, ע' 214, הוצ' מפא"י, 1950.
- ²⁵ ש. ש. ע' 214.
- ²⁶ פלשתינאית (ר' בן־צבי), "דער אידישער ארבייטער" מס. 40, ע' 2, יב חשון תרס"ט, 6 בנובמבר 1908, לעמבערג.
- ²⁷ חזור מס' 7, י. בן־צבי, פוע"צ בעלייה השניה, ע' 214.
- ²⁸ ש. ש. ש. ש.
- ²⁹ ש. ש. ש. ש.
- ³⁰ ש. ש. ע' 215.
- ³¹ אבנר, פאלשטינער פאליטישע פראגע (א בריעף פון ירושלים). "דער אידישער ארבייטער" 35, עמ' 2—1, י' תשרי תרסח, 2 באוקטובר 1908.
- ³² ש. ש. ע' 1.
- ³³ ש. ש. ש. ש.
- ³⁴ ש. ש. ע' 2.
- ³⁵ פלשתינאית, איבער פאלעסטינער פאליטיק, "דער אידישער ארבייטער" 40, ע' 2, י"ב חשון תרס"ט, 6 בנובמבר 1908.
- ³⁶ ש. ש. ש. ש.
- ³⁷ החלטות הוועידה הששית. יד—טו ניסן תרע, יפו. י. בן־צבי, פוע"צ בעליה השניה, נספחים, ע' 219.
- ³⁸ ראה הערה 23.
- ³⁹ החלטות הוועידה הששית, ע' 220.
- ⁴⁰ אבנר, דרישותינו הלאומיות בתוגרמה, "האחדות" 7, ח כסלו תרעא, ילקוט "האחדות", ע' 298.
- ⁴¹ ש. ש. ש. ש.
- ⁴² ב. ברוכוב, על בקורת זועמת והנמקה יוריסטית. כתבים ב, עמ' 225—226. ההצעה נכללה בתזכיר שנשלח על־ידי י. בן־צבי ור. ינאית לוועידת פוע"צ רוסיה, שהתקיימה בווינה בדצמבר 1909.
- ⁴³ ד. בן־גוריון, עבודתנו החברתית־מדינית, "האחדות" 3—2, תשרי תרעא, ילקוט "האחדות", ע' 234.
- ⁴⁴ ש. ש. ש. ש.
- ⁴⁵ ש. ש. ש. ד. בן־גוריון מציין כי רעיונו אינו חדש ומקורי. אוסישקין כבר ניסה להקים הסתדרות כזו אך היא לא האריכה ימים, לדעת ד. בן־גוריון, מפני שהיומה לייסודה באה מבחוץ ולא מבפנים, מלמעלה ולא מלמטה.
- ⁴⁶ רגאז גם י. בן־צבי, תלונה מזורה, "האחדות" 15, כ"ה טבת תרעד, י"ם. המחבר מתפלמט עם מאמר שפורסם בעתון תורכי היוצא לאיר בחיפה, בו מואשמים היהודים (כנראה בעקבות הפולמוס סביב שפת ההוראה בטכניון) בנסיון לנעול את דלתות בתי־הספר שלהם בפני תלמידים לא־יהודים על־ידי הנהגת השפה העברית בהן. י. בן־צבי מנסה להוכיח כי צעד זה ננקט מתוך נאמנות לממשלה העותומאנית, מתוך רצון היישוב להשתלב במדינה התורכית, ולא מתוך רצון התבדלות.
- ⁴⁷ י. קטיגורי (י. בן־צבי), המלחמה ומצבנו, "האחדות" 3, יב חשון תרעב. (הכוונה למלחמת הבלקנים הראשונה—ג.ו.).
- ⁴⁸ ד. בן־גוריון, הכשרה אזרחית, "האחדות" 9—8, כט כסלו תרעא, י"ם. ילקוט "האחדות", ע' 338.

- 49 ש. קפלנסקי, הסרת הטבעת. "האחדות" 3, ל תשרי תרעד, ילקוט "האחדות", ע' 331.
- 50 ש. דר"ח מהמועצה של המפלגה. "האחדות" 4-3, ג חשוון תרעה.
- 51 ש ש, ש ש.
- 52 ש ש, ש ש.
- 53 "האחדות" 43, ח אלול תרעא.
- 54 א"ר—רשימות מדיניות, "האחדות" 2, ז חשוון תרעג, י"ם.
- 55 "גילוי דעת", "האחדות" 4, כה בחשוון תרעג, י"ם. גילוי הדעת חובר בקושטא ע"י נציגי חמש מפלגות: 1. המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הארמנית "הינדיאק". 2. המפלגה הסוציאל-ארמנית "דשנקציוטון"; 3. הפדרציה הסוציאל-פועלים בסלוניקי; 4. המפלגה הסוציאל-דמוקרטית ברומניה; 5. מפלגת הפועלים העברית הסוציאל-דמוקרטית בא"י פוע"צ.
- 56 ש ש, ש ש.
- 57 ש ש, ש ש.
- 58 י. זרובבל, דר"ח מן הוועידה העולמית הרביעית, קרקוי, כב—כז אב, תרעג. "האחדות" 44/45, כד אלול תרעג, י"ם. בדברי תשובה לד"ר שיפר טען, אמנם, י. זרובבל שאין זה מעניינה של המפלגה להיכנס לדין על המאבק בין המזרח והמערב. באינו מידה היו שאר חבריו תמימי'דעה עמו או עם ד"ר שיפר—אין לדעת.
- 59 ד. בן-גוריון, ביטול הקפיטולציות, "האחדות" 44/45, כט אלול תרעד, י"ם.
- 60 ש. דר"ח מן המועצה המפלגתית, "האחדות" 4-3, ג חשוון תרעה.
- 61 ג. וגמן (א. ראובני), היעמדו בנסיגה? "האחדות" 5.
- 62 הוועידה ה'12, מרחביה, תרעה. הדיון המדיני, תיק IV 403, מס. זמני 7; פוע"צ, ארכיון העבודה (כתביד), ע' 53.
- 63 ש ש, הרצאת-פתיחה של א. בלומנפלד.
- 64 ראיון עם הח' פנחס שניאורסון, שהשתתף כמשקיף בוועידת מרחביה. ראה גם: ספר תולדות ההגנה, חלק א, עמ' 415-413, הוצ' "מערכות", 1965.
- 65 דר"ח הוועידה במרחביה, הרצאת-פתיחה של א. בלומנפלד.
- 66 ראיון עם הח' פ. שניאורסון.
- 67 דר"ח הוועידה במרחביה, הוויכוח המדיני, ע' 21.
- 68 ש ש, ש ש.
- 69 ראה הערות 52-50.
- 70 דר"ח הוועידה ה'12, ע' 24.
- 71 ש ש, ש ש.
- 72 ש ש, ש ש.
- 73 ד. בן-גוריון—חופש העלייה וההתיישבות—בעייה בינלאומית, 22 בספטמבר 1915, ניו-יורק, התפרסם בספרו של ד. בן-גוריון, "משמרות", הוצ' דבר, 1935, ת"א.
- 74 ש ש.
- 75 י. בן-צבי, סיער הינדערט יאהר טערקישער הערשאפט איבער פאלסטינא, "דער אידישער קעמפפער" 27, ע' 6, יז תמוז תרעז, 6 ביולי 1917, ניו-יורק.
- 76 אמנם, בהרצאתו בוועידת פוע"צ בקליבלנד הביע ד. בן-גוריון השערה כזאת, אולם היא נאמרה בדרך-ראגב והוכנסה בסוגריים. ("גם עכשיו שייכת א"י לתורכיה. ייתכן, כמובן, שיגוי, שממלכה אחרת תתפוס את הארץ, ובמקום תורכיה תבוא אנגליה או צרפת"). ראה הערה 67.
- 77 ד. בן-גוריון, א"י און דער איצטיגע מאמענט, "די קעמפפער שטימע" 29, ע' 3, טבת תרעה, 15 בנובמבר 1915. התרגום העברי מתוך ד. בן-גוריון "מעמד לעם", ע' י', הוצאת "דבר", 1933.

⁷⁸ ש. ש. מ., ע' יא.

⁷⁹ ש. ש. מ., ע' יב.

⁸⁰ ש. ש. מ., ע' יג.

⁸¹ ש. ש. מ., ע' יד.

⁸² ראה הפרק על הרומנטיקה בחיבורנו הנ"ל. נתפרסם ב"אסופות", קבצים לתולדות תנועת-העבודה בישראל (עורך: ב. י. מיכלי), הוצאת ארכיון העבודה, מס. 9, אוגוסט 1965.

⁸³ ד. בן-גוריון, קונגרס, ציונות ופועלים יהודים. "ממעמד לעם", ע' יט.

⁸⁴ ראה הפרק על עבודה עברית בחיבורנו הנ"ל. נדפס ב"קשת" לח (חורף 1968).

⁸⁵ בשנת 1907 מנתה אוכלוסיית הארץ 700,000 תושבים, בהם 80,000 יהודים, שהם 11.5%.

ב-1919 ירד כלל האוכלוסיה ל-592,000 בהם 55,000 יהודים, ושיעורם פחת איפוא מ-11.5%

ל-9.3% מכלל האוכלוסיה. מתוך אלה חיו בירושלים 31,147 יהודים, לערך 58% מכלל

היהודים בארץ.

⁸⁶ י. בן-צבי, פיער הונדערט יאהר טערקישער הערשאפט איבער פאלעסטינא, "דער

אידישער קעמפפער" 27.

⁸⁷ ד. בן-גוריון, די פערוויקלונג פון ציוניזם, "דער אידישער קעמפפער" 43, כט כסלו

תרעה, 14 בדצמבר 1917, ניו-יורק.

⁸⁸ ש. ש. מ., ע' יז.

⁸⁹ ש. ש. מ., ראה גם ד. בן-גוריון, למוצא הפלחים, "אנחנו ושכנינו".

⁹⁰ ד. בן-גוריון, קאנגרס ציוניזם און די אידישע ארבייטער, "דער אידישער ארבייטער" עמ'

5-6, כז טבת תרעה, 10 בינואר 1918, ניו-יורק.

⁹¹ מכתב חוזר ב, הוועד המרכזי של מפלגת פוע"צ בא"י, "ילקוט האחדות", ע' 526.

⁹² "ילקוט האחדות", ע' 607.